

It was concluded that the contemporary research, which was uncovered in the historiography of that period, despite the consideration of the aspect of engagement and ideological bias, was still and continues to be a factor in the historiographical process of its time. In the combination with the latest research, this fact opens up the prospects objectively, from purely scientific positions to analyze the problems of material life support of Ukrainian agriculture during the «thaw» period.

Key words: *peasantry, historiography, scientific and technical revolution, material support, agriculture, «thaw», «stagnation».*

УДК 94(477)«1917/1921»: 323.27 (=162.1:=161.2)
DOI: 10.31651/2413-8142-2018-19-100-107

Адам Свйонтек

*кандидат історичних наук, доцент кафедри загальної
новітньої історії в Інституті історії Ягеллонського
університету у Кракові (Польща)*

ПОЛЯКИ ТА РЕВОЛЮЦІЙНІ ПОДІЇ В УКРАЇНІ В 1917-1921 РОКАХ: НАРИС ІСТОРІЇ ДИСКУРСУ

Статтю присвячено дослідженню значення польської літератури, культури або взагалі так званої колективної пам'яті для України в 1917–1921 рр. Узагалено дискурс, що розглядав цей предмет, що має довгу 100-річну історію.

Ключові слова: *історіографія, автобіографія, поляки в Україні, українська революція, більшовицька революція, прикордонні території (Кресі).*

Постановка проблеми. Українська революція 1917–1921 рр., століття якої відзначається в Україні з минулого року, як проблема дослідження посідає чільне місце в сучасній українській історіографії. Першими, хто звернув увагу світової громади на українські устремління у період змін у південно-західній прикордонній смузі Російської імперії, були передусім учасники тих подій – творці невітлених в життя українських проєктів націотворення в період 1917–1921 років. Вони друкували спогади, видавали документи та коментували політичну реальність [1, 4–5; 2, 708–709]. Дискурс «Української революції» вийшов на нову фазу, коли вона перестала бути продуктом учасників подій і стала темою дослідження, яку проводять професійні історики. Краще всього згадати тут про класичну позицію *The Ukrainian Revolution. A Study in Nationalism* пера Джона-Стивена Решетара, видану у Принстоні в 1952 р. [3]. У цій праці зроблено спробу відокремити українське питання як предмет дослідження від теми більшовицької революції, котра протягом багатьох років широко коментувалась в історіографії. Запровадження до наукового обігу терміну «українська революція», у 1920-х рр., мало конкретну мету – вийти за межі існуючих паралельно та всеж таки домінуючих наративів: «білогвардійського» і радянського. Для обох цих дискурсів історія українських національно-визвольних змагань в 1917–1921 роках була фактором, що перешкодив тодішнім прагненням як «білих», так і «червоних». Тому, поки Україна була частиною СРСР, поглиблення досліджень з «Української революції» було не можливим до повної міри. Лише в 1991 р., коли Україна отримала незалежність, цей дискурс отримав можливість більшого розвитку, а також

підтримку молодій країні, яка шукала в минулому українських земель осіб та подій, які могли б стати джерелом натхнення. Це посприяло тому, що в українській та російській історіографії минулого чверть століття з'явилися не тільки цілком відмінні оцінки революційних подій в Україні, але й загалом всієї більшовицької революції. Відмінності між цими дискурсами, за словами Миколи Вітенко, впливають з недоліків однобічного національного погляду у вивченні соціально-економічної історії [4, 45]. Це, безумовно, так, особливо при вивченні подій, що відбуваються в певному місці і часі, ми повинні одночасно бачити стільки історій, скільки у той час було важливих акторів – свідків та учасників подій.

Звернемо увагу на те, що українські землі впродовж досліджуваного періоду населяли численні етнічні групи меншин, тому їхній голос потрібно почути, щоб бути в змозі реконструювати повну картину подій в Україні на початку другого та третього десятиліть ХХ ст. Саме таким чином намагається побачити історію українських земель канадський вчений Павло-Роберт Магочій, чії роботи присвячені ситуації етнічних меншин в Україні. У своїй праці з української історії у розділі про революційні події він прив'язав цій темі главу: «*Революція та інші національності Наддніпрянської України*», в якій він описує долю українських євреїв, росіян, поляків, німців, менонітів, чехів та татар [2, 488–498]. Спробуючи створити об'єктивний опис подій, що відбуваються в певному часопросторі, варто розглянути безліч різних точок зору, навіть якщо автори деяких наративів не грали згодом важливу роль у цьому регіоні. Цікавим прикладом створення образу минулого багатокультурних місць, показуючи паралельні історії, є опублікована кілька років тому книга польського історика Анджея Хвальби «*Краків у 1939-1945 роках*» [*Kraków w latach 1939-1945*] (у другому виданні: «*Окупований Краків*» [*Okupacyjny Kraków*]) [5], присвячена історії колишньої польської столиці, а під час війни – місце штаб-квартири генерал-губернатора Ганса Франка. Згаданий автор побудував свою працю інноваційно. У розділах (III-IV) книги він описав паралельні німецькі, українські, єврейські та польські історії Кракова під час Другої світової війни, а потім написав окрему главу про вхід Червоної армії до міста, що сприяло конструкції визвольного міфу, поширеного за часів комунізму. Я думаю, що це також варто використати у дослідженні історії українських земель, особливо в період важливих політичних змін, побачити паралелізм історії різних етнічних груп, соціальних верств та середовищ, кожен із яких побачив і оцінив історичні події різним чином.

Мета. У цьому тексті я хотів би показати, наскільки важливими для польської літератури, культури або взагалі так званої колективної пам'яті мали для України трагічні події 1917-1921 рр., адже ми можемо говорити узагалено про весь дискурс, що розглядав цей предмет, що має довгу 100-річну історію. Звичайно, польська точка зору є ще однією з можливих перспектив. Своєю чергою, ми повинні розширити свій кругозір у вивченні революційного періоду на українських землях. Наприклад, досвід євреїв (як тих, котрі постраждали від революції, так і тих, хто приєднався до її лав). Тим часом голос поляків, що населяли тогочасну Україну, є ваговим, оскільки завдяки своїй здебільшого привілейованій суспільній

позиції до 1917 р., польське населення відіграло важливу роль у соціальному, економічному та культурному житті обабіч Дніпра.

Вклад основного матеріалу. В Україні (у межах трьох російських губерній: Київської, Подільської та Волинської), за оцінками польських дослідників, у 1911 р. проживало 860 020 поляків (з яких 140 487 Київській губернії, 329 307 – на Поділлі і 390 226 на Волині). Радянські історики згодом зменшили і дані до 558,8 тис. Серед представників польської громади в Україні особливо важливу роль відігравали поміщики та міська інтелігенція. За даними французького історика Д. Бовуа, у 1890 р. польська шляхта, чисельність якої з урахуванням чиновників та інтелігенції оцінювалася у 50–60 тис. осіб, володіла 3386 маєтками, загальною площею 3 078 278 десятин [6, 498–516]. У 1896 р. 48,69% всіх земельних маєтків в Україні належало польським власникам. Після революції кількість польського населення скоротилася в декілька разів (за різними оцінками, у 1920 р. кількість поляків оцінювалася на 117 000, 209 780 або 309 800 осіб) [7, 27–28]. Насамперед, протягом цього періоду постраждали аристократія та інтелігенція, частина з них загинула, а частина втікла на захід до відродженої Польщі. Майже всі польські садиби та палаци були знищені, будучи об'єктом нападів селян на чолі з більшовицькими військами. Як наслідок, в Україні польська меншина головним чином складалась із селян та містян, що відчують гоніння в 1930-х роках (депортації до Казахстану в 1936 р. та «Польська операція» НКВС у 1938–1939 рр.).

Поляки в Україні протягом чотирьох років (1917–1921 рр.) опинились у вирі історичних подій, будучи мешканцями різних політичних державотворень: до лютого 1917 р. в царській Росії в, в лютому 1917 р. – республіканській Росії, а водночас, Української Народної Республіки, з листопада у більшовицькій Росії, з квітня 1918 р. під німецькою окупацією і за панування Гетьманату, з грудня 1918 р. знову в Українській Народній Республіці під проводом Симона Петлюри, що боролася з більшовиками за контроль над різними регіонами України аж до офенсиви об'єднаної із петлюрівцями польської армії в квітні 1920 р. Київська кампанія польської армії зазнала поразки в червні 1920 р., залишаючи українські землі напугані більшовикам, як це було підтверджено Ризьким договором в березні 1921 р. Цей договір для більшості поляків в Україні означав кінець надій на приєднання земель, на яких вони проживали, до відродженої польської держави або України, об'єднаної в союзі з Польщею (федеративна ідея Пілсудського). «Комуністичний рай» особливо для польської інтелігенції та аристократії, тобто «панів» і «буржуазії», означав реальне «знищення»: масові вбивства з особливою жорстокістю, розграбування та плундрування маєтків, знищення приватних мистецьких колекцій та бібліотек, що століттями збирались їх власниками, переслідування та примусова еміграція. Тому цілком зрозумілою є необхідність представників того покоління перелічувати збитки, шукати причин цієї трагедії, збирати спогади про ці страждання і розповідати про них широкий громадськості – не тільки польській. Це породило цілком природне бажання донести до свідомості інших, яка небезпека підстерігає світ з боку більшовиків і проголошуваних ними гасел

революції. Так почав з'являтися польський дискурс про події 1917–1921 рр. в Україні. Додамо, що перші публікації, що стосуються цих подій, писались під впливом емоцій, відіграли вагомую роль у формуванні у польській літературі так званого сентиментального напрямку мемуаристики, що описувала пограниччя на східних землях колишньої Речі Посполитої у мученицькому ключі [8, 75–101; 9, 251–305].

У випадку нарративів, що описували історію польського прикордоння причини писати мемуари або щоденники полягали у такому. По-перше, спроба створити текст, який міг стати хроною минулих подій (історичне джерело); по-друге, моральною обов'язок перед майбутніми поколіннями (освітня і виховна функція). Зрештою, багато авторів вважали, що зобов'язані описувати страждання від імені їхнього покоління та переказувати пам'ять про втрачену культурну спадщину в Україні, співтворцями якої вони себе вважали. Масовий характер досвіду втрати (сім'ї, близьких, майна, соціальної позиції, роботи або її фундаменту ідентичності – «другої малої батьківщини») і пов'язані з цим почуття надихали людей на документування втрат майже від початку революційних подій. Це визначило розвиток польської літератури 1920-х років. Багато автобіографічних нарративів, що писались під час або відразу ж після революції – це цікаві у літературному плані твори. Їх успіх пояснюється автентичністю представлених фактів і змальованих переживань. Як писав літературознавець Станіслав Уліяш, ті біографічні тексти стали літературними творами [8, 93]. Останні можна розглядати не стільки як літературні твори, які, як «документ» епохи. [8, 91]. Сьогодні, однак, у польській науковій літературі їх рідше згадують історики, проте частіше до них звертаються історики літератури [10; 11].

Витоки польського дискурсу про втрати та страждання поляків на колишніх Східних прикордонних землях (Кресах) потрібно шукати вже у пресі того періоду, що детально і емоційно висвітлювала тогочасні події. Головну роль у цьому відіграв орган української колонії «Дзєннік Кіївські» [«Dziennik Kijowski»]. У цьому періодичному виданні задокументовано зруйновані садиби та жертви, вбитих в Україні поляків. Ці записи, які є образом руйнацій та зростаючого антагонізму між українським селянством та польськими землевласниками, передруковувалися у іншій польськомовній пресі. Що посилювало свідомість польського читача. Однак час для роздумів та перші спроби літературного посилення на події, що відбуваються в прикордонних землях, з'явилися лише після того, як Польща відновила свою незалежність у листопаді 1918 р. Особливо тоді, коли більшовицька держава, просуваючись на Захід, почала безпосередньо загрожувати Другій Польській Республіці.

Ймовірно, що першим, хто змалював у своїх творах складне становище польського двору на прикордонних землях в епоху революції, був Стефан Жеромський – польський письменник-позитивіст. У 1919 р., після спалаху польсько-більшовицької війни, він написав драму в трьох актах «*Стати білішим за сніг*» [Ponad ńnieg bielszym sik stank]. У ній змальовано долю мешканців польського помістя на Кресах перед приходом більшовиків та після їх відступу. У драмі мешканці садиби перемагають своїх

супротивників, таким чином автор також обнадіював свого читача. Його основна мета полягала в тому, щоб переконати поляків у необхідності розподілу сільськогосподарських земель, аби більшовицька революція не мала прихильників серед польських селян [12, 189]. Додамо, що п'єса Жеромського була поставлена в театрі у Варшаві в 1919 р., а через рік в Бидгощі, а потім і в інших польських містах. У 1921 р. її було надруковано [13] і через кілька років було знято фільм за мотивами цього твору. Після С. Жеромського образ сплундрованої польської садиби як родового гнізда знищеного або більшовиками, або підбуреними на проти «панів» селянами став темою багатьох польських літературних творів, насамперед автобіографічних нарративів.

Наступним кроком у розвитку дискурсу про долю поляків на Кресах стала публікація оповідань Еугеніуша Малачевського – молодого солдата спочатку російської армії, а потім польського корпусу ген. Юзефа Довбура-Мусніцького, що сформувався на західних кордонах знищеної імперії Романових, а після його розвормування польської компанії з Мурманська («Північні леви»), котра боронила від «червоних» Архангельськ. Е. Малачевський пізніше приєднався до «синьої армії» ген. Галлера, яка воювала в Україні проти більшовиків в 1919 р. В опублікованій незадовго до своєї смерті (він помер від туберкульозу в 1922 р.) збірці творів автор переказував спогади своїх побратимів та розповідав про власні почуття і про власний досвід війни. Привабливість його оповідань, що перекладалися на багато іноземних мов, зокрема і на англійську та іспанську мови, полягає у своєрідності його стилю, характерною рисою якого є вміння зі смаком подати навіть найбільш жорстокі події, яких він був очевидцем (уланів із яких живцем дерли шкіру селяни, вбитих дітей тощо). Найбільш складним і емоційним твором у збірці є автобіографічне оповідання «Кінь на горі» [*Koń na wzgryżu*] [14, 143–174]. У ньому автор розповів про те, як він дістався до свого рідного маєтку Ківачівки на захід від Умані, і про пошуки десятирічної сестри, яка, як він дізнався згодом, втікаючи від більшовиків, які хотіли її згвалтувати, вскочила в колодязь. Він також описував жалюгідний стан покинутих польських маєтків і те, як вони були навмисне спустошені.

Через рік після публікації солдатських історій Е. Малачевського була опублікована книга, яка стала міжвоєнним польським бестселером, взірцем жіночих літературних мемуарів про загублені Креси та започаткувала свого роду напрям у літературі того періоду. Йдеться про «Пожежу» [*Pożoga*] Зофії Коссак-Щуцької, котра походила із відомої мистецької родини Коссаків, власниці маєтку Новоселиця у Волинській губернії. У часи революції вона мала двох дітей, про долю яких вона повинна була подбати. Її художні спогади – справжній літературний шедевр, сповнений прекрасних описів української природи, краєвидів і зворушливих портретів людей, з якими її у ті роки зводила доля: солдат, козаків, росіян, поляків, німців і більшовиків. Її твір був заснований на фактах, що дозволило відтворити переконливий образ розпачу та знищень польських маєтків. Це не могло не викликати емоцій серед читачів. Авторка, пояснюючи своє бажання написати цю книгу, писала, що «вона відчула непереборне бажання, щоб записати те, що

тоді сталося, так що ми не забули про це, принаймні, щоб наші діти знали про це» [15, 352]. Її робота, що демонструє трагічну долю земельної шляхти в прикордонних землях, мала п'ять видань польською у міжвоєнний період, одне – англійською мовою та в останніх трьох декадах і ще кілька десятків польських оновлених видань. Проте більш важливим, ніж особистий успіх дебютуючої письменниці, було те, що вона започаткувала цілу низку аналогічних публікацій, спочатку авторами яких були жінки, а потім і чоловіки. Варто відзначити, зокрема, ще два жіночі автобіографічні твори про революційні події в Україні: щоденник Ельжбети із Залеських Дорожинської з Поділля [16] і мемуари Марії Дунін-Козицької з Київщини [17]. Міжнародна комісія з інтелектуальної співпраці Ліги націй у Женеві цю останню книгу внесла до списку найвидатніших польських художніх творів. Станіслав Естрієхер, відомий професор Ягеллонського університету, вже в 1925 р. сигналізував, що ці три твори можуть бути «зібрані як окрема галузь літератури» [17, 5]. Цей «напрямок» характеризується апологетикою польського двору на Кресах, переконанням у винятковій цивілізаційній місії польської шляхти і водночас соціальної гармонії, яка панувала у польських маєтках аж до селянського зриву через революційну агітацію. Додаймо до цього, що кожна з цитованих тут робіт відображає здивування авторок фактом народження української державності. Найбільш заперечливо про це пише Марія Дунін-Козицька в розділі, що має назву «Синьо-жовта Україна» [*Bikkitno-żółta Ukraina*]: «Русинське питання фактично на прикордонних землях не існувало» [17, 42]. Така думка, можна сказати, була досить поширеною серед польських авторів (чи польських еліт взагалі), що доводить той факт, що вони не цікавилися національним розвитком українців у ХІХ ст.

Літературний успіх вищезгаданих авторів безумовно вплинув на ініціювання перших наукових досліджень та створення чисельних хронік подій. Прикладом цього першого явища може бути монографія, написана 1926 р. Стефаном Каміньським з Поділля «Роки боротьби та плутанини в Україні 1917–1921» [*Lata walk i zamku na Ukrainie 1917–1921*]. Ця робота вийшла друком у 1928 р. (вона була перевидана в Острозі на Волині в 2015 р.) [18]. Це була перша спроба синтетичного підходу до того, що сталося протягом чотирьох революційних років на українських землях. Вона базується на особистому досвіді автора (він був в Україні до 1923 р.) та власних дослідженнях. Зрозуміло, що це було також написано з пологоцентричної точки зору, але вже давало історичну оцінку описаних подій. Автор каже, що польська справа в Україні остаточно занепала разом із еміграцією більшості поляків, що залишили її, а також у момент перетворення каплиць в театри, чи домів польської інтелігенції в комуністичні клуби [18, 131].

З роками стало очевидним, що зміни революційного періоду в Україні є новим сьогоденням. Звідси необхідність зберегти принаймні пам'ять про польську спадщину на Кресах, хоча і без реальної надії поляків, що повертатимуться туди. І тому історик мистецтва Антоній Урбанський, який був родом із Рижівки у 1927–1929 рр. за свій рахунок видав чотиритомне багатоілюстроване видання, що описує долю польських садиб (і їх власників) в Україні,

Білорусі, Литві та Латвії, а також у Молдові. У ньому найбільше місце було природним чином відведене маєтностям на українських землях. Йдеться про такі томи: 1. *Z czarnego szlaku i tamtych rubieży: zabytki polskie przypadłe na Podolu, Wołyniu, Ukrainie* (drugie wydanie w 1928 r.) [19]; 2. *Podzwonne na zgliszczach Litwy i Rusi* [20]; 3. *Memento kresowe* [21]; 4. *Pro memoria. 4-ta serja rozgromionych dworów kresowych* [22]. Всі вони були перевидані в 1991 р.

У вступі до останнього тому автор пояснив ідею публікації: «Це пам'ять про ці польські прикордонні території, злиті з Матір'ю в одне невід'ємне тіло. Землі з давньою традицією та польською культурою» [22, VII]. Особливе значення цієї роботи було у включенні фотографій описаних об'єктів за станом до революції. У багатьох випадках це єдині світліни, що збереглися до наших часів, вони зображують особняки та палаци на Кресах у роки їх розквіту. Однак ці публікації не описують подій революції, вони лише засвідчують, що в результаті революції сталося з об'єктом. Півстоліття потому робота Антонія Урбанського була затьмарена багаторічною роботою колишнього львів'янина Романа Афтаназі, співробітника Національного інституту ім. Осолінських, яку він назвав «Історія резиденцій на колишніх прикордонних територіях Речі Посполитої» [*Dzieje rezydencji na dawnych kresach Rzeczypospolitej*] (опубліковані в 1991-1997 рр.) [23].

У 30-х роках двадцятого століття з політичних причин більш важливим, ніж сентиментальна подорож на Креси, стала необхідність усвідомлення польського суспільства у злісності комуністичної ідеології. Важливу роль в цій галузі відігравав особливо Генрик Гласс, що з 1915 р. був пов'язаний з Києвом, де він навчався і працював, а пізніше був членом польської військової організації [POW]. Під час більшовицької революції він служив в ген. Довбура-Мосніцького, після розформування продовжив свою підпільну роботу, за що його переслідували більшовики. У 1919 р. він брав участь у порятунку і евакуації польського населення з України, а рік по тому приєднався до польської розвідки і керував диверсійною групою розвідників в тилу Червоної Армії. Після війни Г. Гласс як розвідник і безжалюсний критик більшовизму створив організацію, яка називалася Антикомуністичною Угодою. Видавав щомісячник «Бій більшовизму» [*Wójt z Bolszewizmem*] (згодом під назвою «Правда про комунізм – Інформаційний бюлетень» [*Prawda o Komunizmie – Biuletyn Informacyjny*]) і опублікував безліч статей, що описують комуністичну ідеологію. Проте найпопулярнішими були його спогади, опубліковані в 1932 р. «По сліду худого вовка: з піднілля до Польщі» [*Na szlaku Chudego Wilka: z podziemi ku Polsce*] [24]. У цій публікації автор описав свої пригоди під час підпільної діяльності в Україні, критикуючи дії комуністів, петлюрівців, які також звинуватили, що «вогнем та мечем вони знищують польські досягнення в вірі революції» [24, 218].

На додаток до антибільшовицької агітації під час санаційного режиму Ю. Пілсудського з'явився ще один напрям, пов'язаний із міфічним образом маршала – легендою польських легіонів і перемогами над більшовиками у 1920-х роках. Цікавим прикладом такої оповіді є спогади Тадеуша Холувки – одного із соратників Юзефа Пілсудського. Виступав за діалог

та порозуміння з українцями у Польщі. У 1931 р. він був вбитий активістами ОУН. Після його смерті, в 1931 р., було надруковано його незакінчені спогади «*Czerez krajinu czerwonego царя*» [*Przez kraj czerwonego caratu*] [25] та «*З Варшави до Києва*» [*Z Warszawy do Kijowa*] [26], які увійшли в цикл «*Czerez dwa fronty*» [*Przez dwa fronty*] (обидва томи були перевидані в 2014 р.). Обидва томи говорять про трагічні події в Україні в революційний період, особливо про польський досвід. Образ Української Народної Республіки був представлений набагато позитивніше, ніж це було в згаданих раніше творах, не пов'язаних з табором Ю. Пілсудського. На відміну від своїх попередників автор не розглядав рівень цивілізації українців, як це зробив зокрема генерал Давбор-Мусницький, публікуючи свої мемуари у 1935 р. (вони були перевидані в 2003 р. [27, 275–276]). Однак, незважаючи на всі його співчуття українцям та критику рідного землевласника, якого він назвав «злякисним реліктом минулого», він шкодував «як ці острови польської культури зникають один за одним зі своїм власним багатством і безтурботним життям, а також з їх бібліотеками, архівами, колекціями чудовиг творів мистецтва, з раціональним землеробством та промисловою економікою. Ці острови були приречені у глибині варварства, незнання та соціально-національної ненависті» [26, 182].

Для подальшого формування польського дискурсу про втрати східних територій вирішальне значення мав перебіг Другої світової війни, коли наступні землі, котрі населяли поляки – на цей раз східні воеводства – були приєднані до СРСР. У той період дійшло до комбінації двох міфів східних Кресів: ті, які були втрачені в 1921 р. і ті, які були втрачені в результаті Другої світової війни, хоча масштаби втрат в останньому випадку, як здається, затьмарені трагедією жителів польсько-українського прикордоння у двадцять роки. Адже після останньої світової війни поляки втратили багаті та щільноселені воеводства, і на яких знаходились важливі центри польської культури: Львів та Вільнюс. Обидва досвіди, тобто в 20-х і 40-х рр. минулого століття різнилися один від одного нюансом: до тих пір, поки діяли постанови Ризького мирного договору у Польщі міг розвиватись дискурс про долю поляків на Кресах, проте в часи «залізної завіси» ця тема була повністю вилучена з громадського дискурсу в ПНР передусім через те, аби не хвилювати польського суспільства почуття туги за втраченою суттєвою частиною ідентичності, а разом із цим і територіальних претензій до «братнього» Радянського Союзу. Мемуаристика також була небажана тому, що вона свідчила про руйнування польських маєтностей переважно більшовиками та підбуреними ними селянами, але також негативно зображувала національний український рух. Комуністична цензура в Польщі не тільки забороняла передавати популярні ще до війни твори, але і наказала вилучити існуючі видання з бібліотек, зокрема ті, що змальовували критичний образ революції.

Новими авторами, які розповідали про події революції в Україні, тим часом стали комуністи, зокрема ті, хто перебував на українських землях у 1917–1921 рр. по іншу сторону барикад. Адже такі офіційні публікації мали за мету просування нового концепту замість недавно популярного. Так у зв'язку

з річницями Жовтневої революції були опубліковані публікації, які доводили заслуги поляків у сфері побудови комунізму. У 1967 р. (до 50-річчя Жовтневої революції) у Польщі було видано колективне видання, в якому містилися спогади про революціонерів-поляків, вихідців із України [28]. Проте жоден із згаданих наративів не містив інформації про польські втрати, про які писалося чимало до війни. Також вони не згадуються монографією, написаною в 1969 р. Павлом Каленіченком «*Поляки в Жовтневій революції та громадянська війна в Україні 1917–1920 рр.*» [*Polacy w rewolucji październikowej i wojnie domowej na Ukrainie 1917–1920*] [29]. Однак у ній ми знаходимо протележну інформацію про хід цих подій. П. Каленіченко пише про те, як «польська армія за підтримки українських буржуазно-націоналістичних правлячих кіл, використовували терор як засіб боротьби проти селян, особливо на Поділлі, грабувала і знищувала цілі села (...)» [29, 125].

Якщо ми говоримо про великі наративи, опубліковані польськими комуністами, які були безпосередніми свідками революції в Україні, то варто згадати, що в 1960-х рр. друковалися спогади державного наукового видання [Państwowe Wydawnictwo Naukowe, PWN], зокрема Романа Яблоновського [30] і Владислава Узембло [31]. Вони обидва від час Першої світової війни опинилися в Україні, де приєдналися до соціалістичного руху. У цих мемуарах ми не знайдемо інформації про долю польських землевласників та інтелігенції, за винятком представників Полонії в Харкові, серед яких були і робітники та соціалістичні активісти, які разом створювали Українську Соціалістичну Радянську Республіку. Звичайно, ми не знайдемо жодної інформації про кровопролиття і польські втрати. В. Узембло писав про громадянську війну, але звинуватив у ній банди, які під приводом царських генералів напали на прореволюційні організації [31, 176]. Окрім «білих» вони критикували ще присутність німецьких та австро-угорських окупаційних військ в Україні. Спогади обох авторів повністю ігнорують наступ Ю. Пілсудського в Україну в 1919–1920 р. і його союз із С. Петлюрою. Єдину згадку про ці події можна знайти в спогадах ще одного польського комуніста, доля якого була пов'язана із революцією в Україні. Йдеться про Стефана Шпенгера [32] – чекіста, який працював на німецькому Поволжі, де він приєднався до 1 Кінної армії С. Будьонного, а потім брав участь в боях проти «білих» і військ Нестора Махна. Шпенгер – автор спогадів про Першу кінну армію виданих в 1967 р., а потім надрукованих в розширеному виданні в 1971 р., залишив опис героїчного наступу Будьонного. Прикладом авторського захоплення цією революційною військовою формацією може бути патетично описаний тріумф над «білими» загонами генерала П. Врангеля. Автор писав, що він відчував себе серед конармистів як серед «відчайдушних козаків Хмельницького, описаних в «*Вогнем і мечем*» [32, 148]. Змагаючись на Волині із польською армією, він шкочував, що йому доводиться боротися зі своїми «співвітчизниками», але кілька рядків пізніше виправдовував себе, пояснюючи, що вони «самі мобілізувалися проти молоді та нестримної російської революції і стали знаряддям у руках західних буржуазних держав» [32, 128].

Хоча про темні сторінки революції та її руйнівні дії на українських землях не дозволяли офіційно писати в комуністичній Польщі, ці теми, однак, досліджувалися польськими післявоєнними емігрантами. Стосовно цього потрібно згадати дві польські громади еміграції, які охоче зверталися до теми поляків в Україні, хоча вони суттєво різнилися в оцінках цих подій. Йдеться про лондонські та паризькі центри. Свої спогади опублікувало чимало польських емігрантів з України, які перебували в Лондоні. Передусім багато офіцерів польської армії, які не могли повернутися до Польщі або їх було адміністративно позбавлено громадянства владою ПНР. Наприклад, вищезгаданий Г. Гласс опублікував мемуари в Лондоні, спираючись на свої власні спогади про дії польської розвідки в Україні під час Першої світової війни та революційні потрясіння [33]. Автор не відмовився від своїх антикомуністичних переконань. Навпаки, завдання, яке перед собою ставив Гласс, полягало у патріотичному вихованні молодих поляків.

Видання та перевидання щоденників часів революції, опублікованих до війни, повинні були відігравати таку ж роль. Проте найважливішим досягненням емігрантів з українських земель був періодик «Київський щоденник» [«*Pamiętnik Kijowski*»], друкований орган Кола киян у Лондоні. У 1959, 1963, 1966 і 1980 роках було надруковано чотири великі збірки, що містили історичні дослідження, спогади, архівні документи і матеріали та різні типи текстів, присвячених Поділлю, Волині й особливо Київщині. Редактори, доклавши зусилля для здійснення цього зобов'язання, послалися на постанови Гадяцького договору, які не було реалізовано триста років тому. «Київський щоденник» став «поглядом на минуле, вірно відображаючи життя в колишніх українних (!) землях і нагадуванням про те, яким був внесок у генофонд та культуру, цивілізаційний рівень і економіку нашого народу в цій країні» [34, 5]. С. Кошалковський – автор вступного тексту до цього видання наголосив, що тема історії поляків в Україні навмисне ігнорується, тим часом видавництво поставило собі за мету протистояти цій тенденції [35, 6]. Серед опублікованих у «Київському щоденнику» текстів ми знаходимо ряд статей, автори яких осмислюють спільну долю поляків і українців, їх складні ваємини та спільну культурну спадщину. Ось чому, крім спогадів літніх емігрантів з українських земель, ми також знаходимо тексти, що пригадують революційні події в Україні та спільну боротьбу поляків із українцями проти більшовиків (наприклад, текст Владзімежа Віслоцкого «*Польсько-український союз 1920 року*» [*Sojusz polsko-ukraiński w 1920 roku*], в якому автор пояснив складні причини розпаду цього альянсу [36]). Водночас редакція журналу встановила контакти з багатьма віцілілими з «пожежі», зокрема з З. Коссаком, та надрукувала листування з нею [37].

Першим томом «Київського щоденника» середовище польських емігрантів у Парижі виявило зацкавленість лише через рік після його появи. У Парижі діяв Літературний інститут, заснований Є. Гедройцем, котрий видавав журнал «Культура» [«*Kultura*»], метою якого було визначити нові напрями сучасної польської культури. Адже сучасний поляк, у розумінні цього середовища, повинен був відмовитися від примарних ідей, одних лише почуттів

і стати реалістом. Одним із найбільш гострих питань, які мали вирішити однодумці Є. Гедройця було питання ставлення до народів Литви, Білорусії та України, які проживали в колишніх польських східних Кресах. Погляди Є. Гедройця щодо українського питання були сформовані на базі концепції Ю. Пілсудського. Ідея «прометеїства», про яку в ній йшлося, полягала в підтримці боротьби народів Східної Європи проти радянського панування, що гарантувало б свободу для всього регіону. З урахуванням цих припущень, природно, не могло бути й мови про бажання повернути втрачені землі ні після Риги, ні після Ялти. Таким чином, навколишнє середовище Є. Гедройця протистояло кресовому дискурсові, а разом із цим не погоджувалося з існуючими панівними польськими літературними традиціями.

Таким чином, на сторінках паризької «Культури» могли надрукувати лише критичний огляд. Автором був постійний дописувач журналу на українську тематику Є. Стемповський, син С. Стемповського – міністра сільського господарства, а пізніше здоров'я в уряді Української Народної Республіки. Він опублікував у 1960 р. статтю «Історія одного відступу» [*Historia pewnego odwrotu*] [38]. Є. Стемповський писав, що, нарешті, поляки повинні попрощатися із Україною, адже революція змінила світ. «Київський Щоденник», на його переконання, був свідком переходу з однієї парадигми в іншу – закінчення сентиментального напрямку, що розглядав лише наративи українських іммігрантів та початку створення нового наукового підходу до історії регіону [38, 128]. Є. Стемповський – свідок Другої світової війни виступав насамперед як критик націоналізму (польського також), і водночас польської шляхти, хоча він і сам мав благородне походження. З позиції власного гуманізму він ставився із зрозумінням до українських селян, на його думку, переслідуваних польською шляхтою в минулому. Він також був шанувальником С. Петлюри [39, 425]. Його дослідницький інтерес в еміграції викликала Київська кампанія Ю. Пілсудського з 1920 р. До 35-річчя цих подій він навіть провів опитування щодо оцінки емігрантами причин невдач та їх бачання цих подій назгал. Він опублікував результати своєї розвідки в «Культурі» [40]. Всі тексти Є. Стемповського, присвячені Україні, включаючи його листи до польських та видатних українських емігрантів, були перевидані у критичному виданні в 2014 р. [41].

Окрім «Культури» польська еміграція у Парижі видавала науковий часопис «Історичні зошити» [*Zeszyty Historyczne*]. У статтях, які друкувалися там, мова не шла про криваві жнива революції серед поляків, а подавалась оцінка подій. Більше того, було навіть виплекано майже героїчний образ С. Петлюри – українського лідера. Там ми, зокрема, знаходимо спогади, написані Г. Юзефським – лідером ПОВ у Києві, а в міжвоєнний період воєводою Волині (1928–1929, 1930–1938). Критичне видання мемуарів Г. Юзефського було надруковане лише в попередньому році в окремому томі. [42]. Г. Юзефський відомий головним чином за його заслуги у поалагодженні польсько-український антагонізму у Волинському воєводстві, в якому під час Другої світової війни відбулася різанина польського населення. Ця «волинська політика» була зумовлена специфічними причинами. У 1919 р., коли

союз Пілсудський–Петлюра набув чинності, Г. Юзефський завдяки своїм зв'язкам був призначений на посаду заступника міністра внутрішніх справ уряду Української Народної Республіки. Він написав свої мемуари багато років після описаних подій, коли він вийшов із комуністичної в'язниці – у 1957–1960 рр. Події 1917–1921 рр. в Україні багато разів згадуються в різних місцях його мемуарів. На перший погляд, можна побачити різницю між цими спогадами і спогадами, написаними по гарячим слідам тими землевласниками, хто пережив «пожежу». Там немає питання про роль і призначення поляків на Кресах, не показано з небувалою ретельністю кривавої революції, автор будує відстань до неприємних подій того часу, можливо це виникає з його особистого досвіду: надміру пережитої травми. Він сприймав присутність поляків в Україні як фактор, сприятливий для руху незалежності України; він постійно підкреслював польсько-українське братство як історичну необхідність. Він писав, що «українсько-польська угода є запорукою існування України та Польщі» [42, 228]. Таке бачення революційних подій з'являється неодноразово в аргументах Г. Юзефського – гарячого прихильника федеративної ідеї Ю. Пілсудського (яка згодом переросла в ідею прометеїзму). Отже, у щоденнику майбутнього волинського воєводи ми знаходимо майже апологію як Ю. Пілсудського, так і С. Петлюри: «Є люди з винятковою інтуїцією, недосяжною для посередності. Тоді життя тягнеться до них. (...) Вони – державні діячі, герої нації, історичні діячі. Такою історичною постаттю в Україні був Симон Петлюра. Його ім'я затьмарило імена сучасників і стало символом української більшості українців, які борються за свободу. (...) Але сьогодні його ім'я святе» [42, 231].

Важко знайти якийсь недолік у портреті С. Петлюри в спогадах Юзефського; ми не знайдемо в цих мемуарах інформації про єврейські погроми, скоєні петлюрівцями, а також про їхню ворожість до земельної шляхти та про плюдрування її майна, про що так промовисто писали автори інших щодеників.

Висновки. Останній етап у розвитку дискурсу з історії поляків в епоху революційних змін в Україні – це час після 1989 р. Скасування цензури та випуск як дослідницьких, так і видавничих праць призвели до нестримного відтоку книг, які колись були вилучені з бібліотек. Наприклад, з'явилися нові видання творів Є. Малачевського, З. Коссака-Щуцької, Е. Дорожинської, М. Дунін-Козицької тощо). Також зросла популярність текстів, створених в еміграції, зацікавлення неопублікованими рукописами і машинописами, що зберігаються в архівах та приватних колекціях вже здебільшого забутих свідків подій. Наприклад, у 2002 р. щоденник єпископа Кам'янецького П. Маньковського був опублікований з машинописного тексту, який показав революційні події в Україні з церковної точки зору [43]. Поза сумнівом, за сучасних умов тема революційних подій в Україні 1917–1921 рр. не викликає таких емоцій, які були властиві безпосереднім свідкам подій, до яких вони охоче долучались. Можна сподіватися, що наративи, створені українськими поляками – очевидцями революційних подій будуть використані як польськими, так і українськими дослідниками як важливі історичні джерела для розглянутого періоду. Вони показують, незалежно від світогляду своїх

авторів, конкретні заяви про історію поляків на українських землях та доповнюють загальну картину історії цього регіону. Тривала історія цього дискурсу та внутрішня неоднорідність, які я намагався представити в цій статті, підкреслюють, наскільки важливу роль події революції в Україні зіграли в польській культурі та в суспільній пам'яті поляків.

Список використаної літератури та джерел:

1. Солдатенко В. Ф. Українська революція 1917-1920 рр.: до з'ясування контурів та параметрів історичного феномену / В. Ф. Солдатенко // Гілея (науковий вісник): Збірник наукових праць. – 2009. – Випуск 18. – С. 4-20.
2. Магочій П.-Р. Україна: історія її земель та народів / П.-Р. Магочій. – Ужгород : Вид-во В. Падяка, 2012. – 794 с. + XXII с.
3. Reshetar J. S. Jr. *The Ukrainian Revolution. A Study in Nationalism* / J. S. Reshetar Jr. – Princeton, NJ : Princeton University Press, 1952. – 364 p.
4. Вітенко М. Велика Російська революція: український та російський дискурс / М. Вітенко // Історична панорама: Науковий збірник ЧНУ. Спеціальність "Історія". – 2017. – Вип. 25. – С. 35-49.
5. Chwalba A. *Okupacyjny Kraków w latach 1939-1945* / A. Chwalba. – Kraków : Wydawnictwo Literackie, 2016. – 489 с.
6. Beauvois D. *Trójką ukraiński: szlachta, carat i lud na Wołyniu, Podolu i Kijowszczyźnie 1793-1914* / D. Beauvois. – Lublin : Wydawnictwo UMCS, 2011. – 792 s.
7. Kupczak J. M. *Polacy na Ukrainie w latach 1921-1939* / J. M. Kupczak – Wrocław : Wydawnictwo Uniwersytetu Wrocławskiego, 1994. – 358 s.
8. Uliasz S. *Literatura Kresów, kresy literatury: fenomen Kresów Wschodnich w literaturze polskiej dwudziestolecia międzywojennego* / S. Uliasz – Rzeszów : Wyższa Szkoła Pedagogiczna, 1994. – 246 s.
9. Hadaczek B. *Historia literatury kresowej* / B. Hadaczek – Kraków : Universitas, 2011 – 452 s.
10. Pogonowska E. „Pożoga” Zofii Kossak-Szczuckiej, czyli rzecz o utracie Kresów / E. Pogonowska. // *Formy dyskursu w powieści* / red. M. Woźniakiewicz-Dziadosz. – Lublin : Wydawnictwo UMCS, 1995. – s. 23-45.
11. Linkner T. *Inferno wojny i bolszewickiego zła w zbiorze opowiadań Eugeniusza Małaczewskiego "Koń na wzgórzu"* // *Ślupskie Prace Filologiczne. Seria Filologia Polska* – 2004. nr 3. – s. 139-154.
12. Legutko G. *Informacyjny nadmiar i niedobór – dylematy edytora dramatów Żeromskiego. (Rzecz o „Sulkowski” i „Ponad śnieg bielszym się stanę”)* / G. Legutko // *Poznańskie Studia Polonistyczne: Seria Literacka*. – 2016. – nr 27 (47). – s. 185-204.
13. Żeromski S. „Ponad śnieg bielszym się stanę”: dramat w 3 aktach / S. Żeromski – Warszawa : Instytut Wydawniczy „Biblioteka Polska”, 1921. – 142 s.
14. Małaczewski E. *Koń na wzgórzu i inne opowiadania* / E. Małaczewski. – Łomianki: LTW, 2008. – 208 s.
15. Kossak Z. *Pożoga: wspomnienia z Wołynia 1917-1919* / Z. Kossak. – Warszawa : PAX, 2015. – 356 s.
16. Dorożyńska E. *Na ostatniej placówce: dziennik z życia wsi podolskiej w latach 1917-1921* / E. Dorożyńska. – Łomianki : LTW, 2008. – 320 s.
17. Dunin-Kozicka M. *Burza od Wschodu: wspomnienia z Kijowszczyzny (1918-1920)* / M. Dunin-Kozicka. – Łomianki : LTW 2007. – 338 s.
18. Kamiński S. *Lata walk i zamętu na Ukrainie 1917-1921* / S. Kamiński. – Biały Dunajec–Ostróg, 2015. – 136 s.
19. Urbański A. *Z czarnego szlaku i tamtych rubieży: zabytki polskie przepadłe na Podolu, Wołyniu, Ukrainie* / A. Urbański. – Warszawa : nakł. autora, 1927. – 135 s.
20. Urbański A. *Podzwonne na zgliszczach Litwy i Rusi* / A. Urbański. – Warszawa : nakł. autora, 1928. – 159 s.
21. Urbański A. *Memento kresowe* / A. Urbański. – Warszawa : nakł. autora, 1929. – 156 s.
22. Urbański A. *Pro memoria: 4-ta serja rozgromionych dworów kresowych* / A. Urbański. – Warszawa : nakł. autora, 1929. – 151 s.
23. Aftanazy R. *Dzieje rezydencji na dawnych kresach Rzeczypospolitej* / R. Aftanazy. – T. 1-11. – Wrocław : Zakład Narodowy im. Ossolińskich, 1991-1997.
24. Glass H. *Na szlaku Chudego Wilka: z podziemi ku Polsce* / H. Glass. – Poznań : Księgarnia św. Wojciecha, 1932. – 356 s.
25. Hołówko T. *Przez kraj czerwonego caratu* / T. Hołówko. – Warszawa : Dom Książki Polskiej, 1931. – 156 s.
26. Hołówko T. *Z Warszawy do Kijowa: ze wspomnień emisariusza politycznego z 1918 roku* / T. Hołówko. – Warszawa : Dom Książki Polskiej, 1931. – 274 s.
27. Dowbór-Muśnicki J. *Wspomnienia* / J. Dowbór-Muśnicki. – Warszawa : Bellona, 2003. – 510 s.
28. Iwańczuk Z. [et al.] (red.) *Na granicy epok: wspomnienia o udziale Polaków w Rewolucji Październikowej i wojnie domowej w Rosji 1917-1921* / red. Z. Iwańczuk [et al.]. – Warszawa: Książka i Wiedza, 1967. – 861 s.
29. Kaleniczenko P. *Polacy w rewolucji październikowej i wojnie domowej na Ukrainie 1917-1920* / P. Kaleniczenko. – Kraków : Książka i Wiedza, 1969. – 296 s.
30. Jabłonowski R. *Wspomnienia 1905-1928* / R. Jabłonowski. – Warszawa : PWN, 1962. – 441 s.
31. Uziembło W. *Wspomnienia 1900-1939* / W. Uziembło. – Warszawa : PWN, 1965. – 465 s.
32. Szpinger S. *Z Pierwszą Konną* / S. Szpinger. – Łódź : Wydawnictwo Łódzkie, 1971. – 194 s.
33. Glass H. *Młodzi walczą: 1912-1920* / H. Glass. – Londyn : Veritas, 1974. – 263 s.
34. *Od komitetu redakcyjnego* // *Pamiętnik Kijowski*. – 1959. T. 1. – s. 5.
35. Kościalkowski S. *Słowo wstępne* / S. Kościalkowski // *Pamiętnik Kijowski*. – 1959. T. 1. – s. 6.
36. Wisłocki W. *Sojusz polsko-ukraiński w 1920 roku* / W. Wisłocki // *Pamiętnik Kijowski*. – 1966. T. 3. – s. 173-190.
37. Kossak-Szatkowska Z. *Echa „Pożogi” Zofii Kossak-Szczuckiej* / Z. Kossak-Szatkowska // *Pamiętnik Kijowski*. – 1980. T. 4. – s. 123-125.
38. Hostowiec P. [Stempowski J.] *Etapy pewnego odwrotu* / S. Stempowski // *Kultura*. – 1960. nr 6 (152). – s. 127-132.
39. Serednicki A. *Jerzy Stempowski o sprawach ukraińskich* / A. Serednicki // *Acta Polono-Ruthenica*. – 1997. T. 2. – s. 425-434.
40. Hostowiec P. [Stempowski J.] *Wyprawa kijowska* / J. Stempowski // *Kultura*. – 1955. nr 12 (98). – s. 3-10.
41. Stempowski J. *W dolinie Dniestru. Pisma o Ukrainie* / J. Stempowski. – Warszawa : Towarzystwo „Więź”, 2014. – 384 s.
42. Józewski H. *Zamiast pamiętnika* / H. Józewski. – Paryż–Kraków : Instytut Literacki Kultura–Instytut Książki, 2017. – 344 s.
43. Mańkowski P. *Pamiętniki* / P. Mańkowski. – Warszawa : DIG, 2002. – 466 s.

References:

1. Soldatenko, V. F. (2009). The Ukrainian revolution of 1917–1920: concerning clarification of outlines and parameters of a historical phenomenon. *Hilea (scientific bulletin): Zbirnyk naukovykh prac (Gilea (scientific bulletin). Collection of scientific works)*, 18, 4-20 (in Russ.)
2. Magocsi, P.-R. (2012) *A History of Ukraine. The Land and Its People*. Uzhorod: Vidavnyctvo V. Padiaka (in Ukr.)
3. Reshetar, J. S. Jr. (1952) *The Ukrainian Revolution. A Study in Nationalism*. Princeton, NJ: Princeton University Press (in Eng.)
4. Vitenko, M. (2017) *The Great Russian Revolution: Ukrainian and Russian discourses. Istorychna panorama: Naukovyj zbirnyk ChNU. Specialnist "Istoriya" (A historical*

panorama. Scientific bulletin of Chernivtsi National University. Historical specialisation, 25, 35-49 (in Ukr.)

5. Chwalba, A. (2016) *An occupied Cracow in 1939-1945*. Cracow: Wydawnictwo Literackie (in Pol.)

6. Beauvois, D. (2011) *An Ukrainian triangle: nobility, tsarism and people in Volhynia, Podolia and Kyiv region 1793-1914*. Lublin: Wydawnictwo UMCS (in Pol.)

7. Kupczak, J. M. (1994) *Poles in Ukraine 1921-1939*. Wrocław: Wydawnictwo Uniwersytetu Wrocławskiego (in Pol.)

8. Uliasz, S. (1994) *A literature of Borderlands, borderlands of literature: the phenomenon of Eastern Borderlands in Polish literature of the interwar period*. Rzeszów: Wyższa Szkoła Pedagogiczna (in Pol.)

9. Hadaczek, B. (2011) *A history of borderland literature*. Kraków: Universitas (in Pol.)

10. Pogonowska, E. (1995). In M. Woźniakiewicz-Dziadosz (Ed.) *Zofia Kossak-Szczucka's „Blaze”, or the loss of the borderlands. Forms of discourse in the novel*. Lublin: UMCS, 23-45 (in Pol.)

11. Linkner, T. (2004) *The inferno of the war and Bolshevik evil in the collection of Eugeniusz Maiaczewski's stories “The horse on the hill”*. *Siupskie Prace Filologiczne; Seria filologia polska (Siupsk Philological Works: Polish philology series)*, 3, 139-154 (in Pol.)

12. Legutko, G. (2016) *An excess and insufficiency of information – the dilemmas of an editor of Ćeromski's dramas (about “Suikowski” and „Ponad Ćnieg bielszym sik stank” [„Whiter than snow shall I be”])*. *Poznacskie Studia Polonistyczne: seria literacka (Poznac Polish studies: literary series)*, 27(47), 185-204 (in Pol.)

13. Ćeromski, S. (1921) „Whiter than snow shall I be”: drama in three acts. Warszawa: Instytut Wydawniczy „Biblioteka Polska” (in Pol.)

14. Maiaczewski, E. (2008) „The horse on the hill” and other stories. Jomianki: LTW (in Pol.)

15. Kossak, Z. (2015) *The blaze: reminiscences of Volhynia 1917-1919*. Warszawa: PAX (in Pol.)

16. Dorojycska, E. (2008) *At the last watch post: a diary from the life of the Podilia village in the years 1917-1921*. Jomianki: LTW (in Pol.)

17. Dunin-Kozicka, M. (2007) *A storm from the East: memories from Kyiv region (1918-1920)*. Jomianki: LTW (in Pol.)

18. Kamiecki, S. (2015) *Years of fighting and confusion in Ukraine 1917-1921. – Biaiy Dunajec–Ostryg: „Woianie z Woynia”* (in Pol.)

19. Urbacski, A. (1927) *From the black route and those borders: Polish monuments lost in Podilia, Volhynia, and Ukraine*. Warszawa: naki. autora (in Pol.)

20. Urbacski, A. (1928) *A death-knell on the cinders of Lithuania and Rus’*. Warszawa: naki. autora (in Pol.)

21. Urbacski A. (1929) *A memento of borderlands*. Warszawa: naki. autora (in Pol.)

22. Urbacski, A. (1929) *Pro memoria: the 4th series of the defeated borderland courts*. Warszawa: naki. autora (in Pol.)

23. Aftanazy, R. (1991-1997) *A history of residences in the former borderlands of the Commonwealth vol. 1-11*. Wrocław: Zakład Narodowy im. Ossolickich (in Pol.)

24. Glass, H. (1972) *On the trail of a Lean Wolf*. Poznac: Księgarnia Ćw. Wojciecha (in Pol.)

25. Hojywko, T. (1931) *Through the land of the red carat*. Warszawa: Dom Księki Polskiej (in Pol.)

26. Hojywko, T. (1931) *From Warsaw to Kyiv: from memories of political ĳimigrĳ of 1918*. Warszawa: Dom Księki Polskiej (in Pol.)

27. Dowbyr-Muĳnicki, J. (2003) *Memories*. Warszawa: Bellona (in Pol.)

28. Iwaczuk, Z. [et al.] (ed.) (1967) *On the border of the epochs: memories of the participation of Poles in the October Revolution and the civil war in Russia in 1917-1921*. Warsaw: Księka i Wiedza (in Pol.)

29. Kaleniczenko, P. (1969) *Poles in the October Revolution and the Civil War in Ukraine 1917-1920*. Kraków: Księka i Wiedza (in Pol.)

30. Jabionowski, R. (1962) *Memories 1905-1928*. Warszawa: PWN (in Pol.)

31. Uziembio, W. (1965) *Memories 1900-1939*. Warszawa: PWN (in Pol.)

32. Szpinger, S. (1971) *With the 1st Cavalry Army*. Jydu: Wydawnictwo Jydzkie (in Pol.)

33. Glass, H. (1974) *The young are fighting: 1912-1920*. London: Veritas (in Pol.)

34. *From the editorial committee (1959)*. *Pamĳnik Kijowski (Kyiv diary)*, 1, 5 (in Pol.)

35. Koĳciaikowski, S. (1959) *The preface*. *Pamĳnik Kijowski (Kyiv diary)*, 1, 6 (in Pol.)

36. Wisiocki, W. (1966) *The Polish-Ukrainian alliance in 1920*. *Pamĳnik Kijowski (Kyiv diary)*, 3, 173-190 (in Pol.)

37. Kossak-Szatkowska, Z. (1980) *Echoes of Zofia Kossak’ „Blaze”*. *Pamĳnik Kijowski (Kyiv diary)*, 4, 123-125 (in Pol.)

38. Hostowiec, P. [Stempowski, J.] (1960) *Stages of a certain retreat*. *Cultura (Kultura)*, 6(152), 127-132 (in Pol.)

39. Serednicki, A. (1997) *Jerzy Stempowski about Ukrainian issues*. *Acta Polono-Ruthenica (Polish-Ruthenian acts)*, 2, 425-434 (in Pol.)

40. Hostowiec, P. [Stempowski, J.] (1955) *Kyiv Offensive*. *Kultura (Culture)*, 12(98), 3-10 (in Pol.)

41. Stempowski, J. (2014) *In the Dniester valley: letters about Ukraine*. Warszawa: Towarzystwo „Wiku” (in Pol.)

42. Jyzewski, H. (2017) *Instead of diary*. Paris–Cracow: Instytut Literacki Kultura–Instytut Księki (in Pol.)

43. Mackowski, P. (2002) *Memories*. Warsaw: DIG (in Pol.)

A.Świątek

POLES AND REVOLUTIONARY EVENTS IN UKRAINE IN 1917-1921: AN OUTLINE OF THE HISTORY OF DISCOURSE

The article is devoted to the Polish perspective of events that took place in Ukraine in 1917-1921. The purpose of the work was to show how Poles living in Ukraine wrote about these events.

For the needs of the text, the most important Polish autobiographical narratives were analyzed. The text refers to the memories of Polish gentry that survived the Bolshevik revolution (Zofia Kossak-Szczucka, Elĳbieta Dorojycska, Maria Dunin-Kozicka), Polish soldiers (Eugeniusz Maiaczewski, Jyżef Dowbyr-Muĳnicki) and independence activists (Henryk Glass, Tadeusz Hojywko, Henryk Jyzewski), Polish communists (Roman Jabionowski, Wĳdysĳaw Uziembio, Stefan Szpinger) and post-war ĳimigrĳ activists from London („Pamĳnik Kijowski”) and Paris (Jerzy Stempowski). The main aim of the text was to show the main trends and changes taking place within the Polish discourse on the Ukrainian revolution. The result of the conducted research is the discovery of how the significant role of the event in Ukraine played for the formation of the Polish discourse on the Ukrainian lands, the so-called collective memory of Poles or even the development of Polish literature in the 20th century. The Ukrainian revolution had a fundamental impact on the development of the Polish myth of the lost eastern borderlands.

The text postulates that the source texts produced by Ukrainian Poles should be used as an important perspective. They are complementing the general picture of accidents taking place in the region in 1917-1921.

Key words: *historiography, autobiography, Poles in Ukraine, Ukrainian revolution, Bolshevik revolution, borderlands (Kresy).*